

Integracija in (ali) inkluzija oseb s posebnimi potrebami v normalno socialno okolje

Integration and/or inclusion of persons with special needs in the normal social environment

Nataša Demšar Pečak

Povzetek

*Nataša Demšar
Pečak, prof. lik.
ped., Gorazdova
2, 1000
Ljubljana*

Članek povzema nekaj definicij integracije in jih primerja s pojmom vključevanja. Posebej se ukvarja z vprašanji vzgojno izobraževalne integracije ter pomembnostjo integracije v zaposlovanju.

Ključne besede: integracija, vključevanje, zaposlovanje

Abstract

This article first summarises a few definitions of integration and compares them with the notion of inclusion. It looks in particular at the question of educational inte-

gration and importance of integration in employment.

Key words: integration, inclusion, employment

1. Namesto uvoda

V vseh družbah sveta še vedno obstajajo ovire, ki preprečujejo invalidom (oziroma osebam s posebnimi potrebami), da bi uveljavljali svoje pravice in svoboščine in jim otežkočajo polno vključevanje v aktivnosti njihovih družb. Države so odgovorne za to, da sprejmejo ustrezne ukrepe, s katerimi odstranjujejo takšne ovire²⁵.

2. Eden izmed ukrepov je lahko tudi integracija

Beseda *integracija* izvira iz latinščine in pomeni doseganje celovitosti v smislu obnove ali prenove celote. Integracija pomeni tudi povezovanje posameznih enot, delov v večjo celoto, pomeni pa tudi priti do enakovrednega članstva v skupnosti (SSKJ).

Lahko se vprašamo, pravi Soldo (1986), ali pojem *integracija* ustreza glede na svoj pomen? Kadar govorimo o osebah (otrocih) s posebnimi potrebami, ki so sedaj vključene v splošne družbene organizacije, npr. vzgojno izobraževalne, pred tem pa so obiskovale posebne oziroma specialne organizacije, ima integracija svoj pravi pomen, saj je prišlo do povezovanja, združevanja oseb, ki so bile do sedaj ločene. V kolikor pa otroci s posebnimi potrebami niso obiskovali specialnih šol, ampak so bili že v začetku vključeni v redni vzgojno izobraževalni program skupaj z osebami brez okvar in primanjkljajev, potem pojem integracija v dobesednem pomenu ne ustreza, saj ni bilo poprejšnjega ločevanja (segregacije).

3. Vzgojno-izobraževalna integracija

Ko govorimo o vzgojno-izobraževalni integraciji mislimo s tem na povezovanje, spajanje, združevanje otrok s posebnimi potrebami z otroki brez okvar in primanjkljajev - v vzgojno izobraževalnem procesu v rednih ustanovah za vzgojo in izobraževanje. (Soldo, 1986)

Po letu 1970 je gibanje vzgojno-izobraževalne integracije doživelo v svetu pravi razcvet.

²⁵ Standardna pravila OZN za izenačevanje možnosti invalidov, Predgovor, 15. odstavek.

Če lahko osebe s posebnimi potrebami živijo v skupnosti z osebami brez okvar in primanjkljajev v svetu odraslih, tudi v zgodnjem obdobju osebnega razvoja ne smejo biti ločene (Soldo, 1986). Tako npr. Bonderer (po Soldo, 1986) pravi, da se pod integracijo lahko razume enostavno prilagajanje oseb s posebnimi potrebami veljavnim pogojem življenja in dela večine, pomeni pa tudi prilagajanje večine, širše družbene sredine osebam s posebnimi potrebami. Ko se je integracija začela uveljavljati, je prevladovalo mišljenje, da je najpomembneje vključiti otroke s posebnimi potrebami v redne ustanove za vzgojo in izobraževanje. Seveda je treba tako otroka kot tudi organizacijo prej pripraviti na integracijo, za katero pa je treba izpolniti niz predpostavk.

Warnock in Soeder (po Soldo, 1986) govorita o več različicah integracije:

- Prva stopnja je *integracija po lokaciji*, to pomeni, da se redno in specialno poučevanje izvaja na istem mestu, npr. v šoli, vendar brez kakršnekoli organizacijske povezanosti, komunikacije in medsebojnih aktivnosti. Otroci se lahko med seboj vidijo, vendar ostajajo ločeni.
- Druga stopnja je *funkcionalna integracija*, pri kateri se ustvarjajo medsebojne aktivnosti v istih prostorih z isto opremo. Tudi učiteljski svet je isti, saj v vseh razredih poučujejo isti učitelji, le da po različnem učnem programu.
- Tretja stopnja je *socialna integracija*, ki upošteva obe predhodni fazi ob ustvarjanju medsebojnih stikov in komunikacije do čvrste interakcije otrok s posebnimi potrebami in otrok brez okvar in primanjkljajev. Kljub temu, da je tretja faza integracije najkompleksnejša, temelji tako kot tudi drugi dve fazi na fizični namestitvi otrok s posebnimi potrebami v redne oblike vzgoje in izobraževanja.

Pri tem se pojavi, kot pravi Zovko (po Soldo, 1986), problem razločevanja fizične integracije od psihično smiselne integracije, saj se je treba izogniti situacijam, v katerih so osebe s posebnimi potrebami fizično integrirane, socialno pa še vedno segregirane. Namreč, na podlagi mnogih raziskav je bilo ugotovljeno, da je odnos širše družbene skupnosti, in ne redko tudi strokovnjakov, do otrok s posebnimi potrebami pesimističen in poln stereotipov. Tako razmišljanje pa je tudi rezultat psihosocialnih barier, ki so največja prepreka socialne inte-

gracije teh otrok. S širšega socialnega vidika se otrok, ki je bil predhodno socialno stigmatiziran, sedaj skupaj z drugimi otroki vzgaja in izobražuje, s tem pa se z njimi združuje in izenačuje, torej se integriira.

Po mnenju Dominkuša (1997), pa kljub temu, da ima koncept šolske integracije mnogo ustvarjalcev, ki si prizadevajo in želijo vključiti otroke s posebnimi potrebami v redni šolski sistem, integracija ne poteka tako uspešno, kot bi morala. Razlogi so različni, kaj pogost očitek pa je, da se integracija izvaja preveč mehanično, da se preveč investira v tako imenovano tehnično infrastrukturo, da pa je neučinkovita in neustrezna predvsem priprava socialnega okolja, od lokalne skupnosti do šole oziroma razreda, v katerega se otrok s posebnimi potrebami vključuje.

Proces prehajanja iz segregiranih v integracijske oblike šolanja je treba skrbno načrtovati in pri tem zagotoviti polno sodelovanje specialnih šol z rednimi šolami in drugimi oblikami izobraževanja.

4. Primerjava inkluzije in integracije

Zaradi velikih potreb človeštva po ustreznem socio-emocionalnem razvoju srečujemo danes novo usmerjevalno idejo za razvoj vzgoje in izobraževanja ter družbe v edukaciji vseh otrok v eni šoli – inkluzijo.

Inkluzija je globlji koncept kot integracija. Inkluzija zahteva, da se tradicionalni medicinski model manjka opusti in nadomesti s socialno-pedagoškim modelom (Galeša, 1995). Inkluzija-vključevanje pomeni prizadevati si, da postane subjekt del celote. Beseda izvira iz latinščine in pomeni zapreti vrata za nekom, ki je vstopil v hišo (SSKJ). Čeprav se izraza integracija in inkluzija velikokrat uporabljata kot sinonima, obstaja težnja, da se izraz integracija v celoti zamenja z inkluzijo oziroma z vključevanjem. Nekateri avtorji menijo, da je integracija cilj, vključevanje pa proces, s katerim ta cilj dosežemo (Šučur).

Inkluzija - vključevanje tistih, ki so bili izključeni, je prvi korak k integraciji (O'Brien in Forest, 1998), saj vključitev ni samo namestitev otroka s posebnimi potrebami v običajni razred, je način, kako se spoprijeti z neenakostjo, raznoterostjo, različnostjo ... (Galeša, 1995), z drugimi besedami, inkluzija pomeni (Dominkuš, 1997) živeti drug z drugim, ne pa samo obstajati drug ob drugem.

Marsha Forest in Jack Pearpoint pravita (po Galeša, 1995), da inkluzija ali vključenost pomeni združenje, priključitev, kombinacijo, objem, udeležitev, sprejetost, biti drug z drugim in skrbeti drug za drugega. Pomeni tudi povabiti starše, otroke in druge člane skupnosti, da postanejo člani nove kulture. Za njiju je inkluzija druženje na podlagi novega vzpodbudnega edukacijskega koncepta (kooperativno učenje, edukacija odraslih, celovit jezik...). Jedro problema procesa inkluzije je (Galeša, 1995) v ponovnem ugotavljanju, prepoznavanju in ocenjevanju lastnih strahov in fantazij v zvezi z drugačnostjo, prizadetostjo, motenostjo in invalidnostjo. Tako postane inkluzija priložnost in katalizator za ustvarjanje boljšega, bolj humanega in demokratičnega šolskega sistema. Inkluzija (Galeša, 1995) ne pomeni, da smo vsi enaki, da se v vsem strinjamo. Inkluzija nas uči, da večje ko so razlike med nami, večja je naša možnost da ustvarimo novo vizijo, uči nas tudi, kako sprejemati ljudi, ki so drugačni od nas, in kako sprejemati svojo drugačnost (Galeša, 1995).

V moralno normativističnih konceptih Dürkheim-ovske sociologije je pojem integracije pomenil predvsem asimilacijo (prilagajanje). Vključevanje pa, ravno nasprotno, pomeni proces vključevanja v širše družbeno okolje z določeno stopnjo osebne identitete. Integracija pomeni enosmerno prilagajanje manjših skupin družbi, inkluzijo pa sestavlja dvosmerno prilagajanje: manjšina se prilagaja večini in narobe. Z drugimi besedami to pomeni, da inkluzija zahteva spremembe tako pri manjšini kot tudi pri večini (Šučur,).

Kljub temu, da je inkluzijo težko opredeliti, pomeni, kot pravi Galeša (1995), nov model razmišljanja in šolanja za naslednje stoletje. Iz nje izhajajo naslednje vrednote:

- sodelovanje in ne medsebojno tekmovanje,
- soudeležba in ne prisiljenost,
- odnosi in ne osamitev,
- medsebojna odvisnost in ne neodvisnost,
- prijateljstvo in ne osamljenost.

Načelo vključenosti, pravi Jones (po Šelih), je tisto dodatno načelo, ki naj omogoči ljudem, še posebej pa otrokom, ki so drugačni, dejavno in njihovim sposobnostim prilagojeno udeležbo v družbenem življenju.

Šučur (1997) ugotavlja, da inkluzija zagovarja individualizacijo, integracija pa univerzacijo, kar pomeni, da je model integracije najpo-

gosteje potekal v sklopu nekega enotnega standarda, ki ni vseboval samo določene skupine norm, temveč tudi določeno stopnjo dosežkov. Natančneje rečeno je popolna integracija posameznikov ali skupine zahtevala sodelovanje v družbenih procesih in institucijah na "povprečen" način ob doseganju "povprečnih" rezultatov.

Ko govorimo o inkluziji pa ugotovimo, da posamezniki ali skupine delujejo v družbenih procesih na njim lasten oziroma edinstven način. Vsak posameznik ima svoje lastne oblike sodelovanja, vendar tudi ravni ustvarjanja. Šučur pravi, da enakost ali "povprečnost" dosežkov ni zadosten predpogoj za popolno "integriranost" in vključenost oseb s posebnimi potrebami v normalno socialno okolje. Individualne razlike postajajo temelj družbene povezanosti, ne pa "področje povprečnosti", saj lahko skupne družbene cilje dosežemo na tak način, da omogočimo doseganje teh ciljev z različnimi diferenciranimi oblikami in programi, kot tudi individualnimi sposobnostmi, zmožnostmi ter potrebami in željami vsakega posameznika.

Potreba po integraciji (Dominkuš, 1998) se nanaša na različna obdobja in področja življenja oseb s posebnimi potrebami. Prehajanje skozi različne stopnje izobraževanja, vključno z zgodnjo obravnavo ter predšolo ter prehajanjem iz specialnih v redne šole in prehod iz šolskega obdobja v odraslo življenje, so za posameznika prelomne ter zelo pomembne točke.

Ko razmišlja Dominkuš (1998) v svojem prispevku o integraciji, pravi, da dostopnost izobraževalnih ustanov za osebe s posebnimi potrebami na žalost upada premosorazmerno s stopnjo njihove zahtevnosti, najboljše je v vrtcih in najslabše na univerzi. Zakonodaja mora zagotavljati dostopnost do rednih šol na vseh stopnjah oziroma ravnih izobraževalnega sistema, vključno z višjim in visokim šolstvom. Pri tem mora upoštevati naslednje vidike:

- fizični dostop do ustanov,
- dostopnost učnih programov,
- dostopnost do ustreznih oblik financiranja.

Pri tem je treba zlasti poudariti, da mora imeti učenec, dijak ali študent s posebnimi potrebami zagotovljeno primerno denarno pomoč, ne glede na to, ali je vključen v redno ali specialne izobraževalno ustanovo. Osebam s posebnimi potrebami moramo nuditi in zagotoviti učinkovito podporo in jim omogočiti prilagajanje sistema, ne pa

zahtevati od posameznika, da se prilagodi sistemu. Zlasti pomembno je načrtovanje prehoda iz šolskega obdobja v zaposlitev oziroma odraslost. Pri tem je izrednega pomena ustrezno poklicno svetovanje in vodenje. Pri nas je vprašanje prehajanja pogostokrat rešeno na neustrezen način predvsem zaradi tega, pravi Dominkuš (1998), ker so za posamezna otrokova življenjska obdobja zadolžena različna resor-na področja, ki pa med seboj niso kakovostno in primerno povezana ter usklajena.

5. Integracija oseb s posebnimi potrebami na področju zaposlovanja

Delo oziroma zaposlitev ima v sodobnem svetu velik pomen ne le zaradi ekonomske vrednosti kot izvora sredstev za preživetje, temveč tudi zaradi svoje socialne (socialni stiki, socialni statusi) in psihološke (zagotavlja samozaupanje) vrednosti (Uršič in Drobnič, 1998). Drobnič (1995) pravi, da je delo oziroma zaposlitev v veliki večini družb visoko cenjeno in to ne zgolj zato, ker je način za pridobivanje materialnih sredstev, ki omogočajo kritje splošnih in posebnih potreb človeka, pač pa tudi zato, kot pravi Acton (po Drobnič, 1995), ker je pomemben element, ki omogoča integracijo oseb s posebnimi potrebami (invalidov) v normalni tok življenja v okviru skupnosti.

Definicija pravi, da so *invalidi* ljudje, ki so zaradi *invalidnosti* - telesne, senzorne, duševne ali intelektualne narave - ovirani v primerjavi z vsemi drugimi pri vključevanju pod enakimi pogoji in na enako učinkovit način na vsa področja življenja v skupnosti (Uršič, 1998). Vključno z družino in šolo je delovno mesto arena, v kateri se oblikujejo socialne vezi, razvijajo socialna znanja, utrjuje ali pa izgublja socialni status. Če invalidna oseba ni udeležena v delovnem procesu, je brez priložnosti oziroma je ločena in ovirana v smislu integracije v skupnost, saj delo oblikuje osnovno identiteto, samospoštovanje, splošno organizacijo življenja, služi pa tudi ohranjanju telesnega in duševnega zdravja. Zato je vloga dela v smislu uresničevanja ideje "enakosti in polnega vključevanja" izjemnega pomena (Uršič, 1998).

Položaj invalidov oziroma oseb s posebnimi potrebami v smislu pridobitve dela je zaradi zmanjšanih zmožnosti za delo, mobilnostnih težav, težje prilagodljivosti, mnogo slabši od kategorije neinvalidov, oziroma oseb brez posebnih potreb, zato je delež invalidov med brezposelnimi veliko večji kot pri neinvalidih (Drobnič, 1995).

Brejc (po Drobnič, 1995) pravi, da invalidi pogosto predstavljajo v očeh delodajalcev manj zanesljive iskalce dela, saj le ti sledijo stereotipu, da običajno niso dovolj vztrajni, dobri in učinkoviti. Zanje velja tudi, da je njihova delazmožnost manjša. Zmanjšana delazmožnost je odločilnega pomena za položaj na trgu dela. Zato je za invalide značilen manj ugoden položaj v dostopnosti do zaposlitev, ki so bolj plačane, nudijo dobro nagrado ali ugled in so tako ali drugače visoko cenjene. Vsekakor pa je ekonomska integracija invalidov, kot pravi Wehrens (po Kroflič, 1998), ključ za integracijo invalidov na vseh področjih.

Da bi se osebe s posebnimi potrebami lažje integrirale v delovni proces in da bi imele enake možnosti zaposlitve, je treba uveljaviti različne ukrepe oziroma ravnanja. Socialne države so razvile vrsto kompenzacijskih mehanizmov, ki zagotavljajo enake možnosti zaposlovanja invalidov. Naštejmo nekaj najpomembnejših:

- odobrena dodatna sredstva za njihovo usposabljanje z različnimi tehničnimi pripomočki, ki kompenzirajo tako ali drugačno prizadetost,
- prednostni vstop v zaposlitev pred zdravimi,
- poklicno rehabilitacijo v primeru bolezni ali invalidnosti,
- zagotovitev dostopnosti do delovnega mesta z odstranitvijo različnih transportnih ovir,
- varovalni mehanizmi pred izgubo zaposlitve, ne sme biti tehnološki višek,
- ustrezne finančne kompenzacije zaradi zmanjšanja delovnih učinkov,
- zaposlitev v posebnih proizvodnih organizacijah.

Na področju zaposlovanja je integracija oseb s posebnimi potrebami utemeljena z vidika človekovih pravic kot tudi z vidika finančne učinkovitosti. Doslej so se z usposabljanjem takih oseb ukvarjale predvsem ustanove s socialnega področja. Nov pristop pri zaposlovanju invalidov z vidika človekovih pravic pa terja novo strategijo usposabljanja invalidov, ki bo vključevala poleg dosedanjih izkušenj na socialnem področju tudi zahteve ekonomije in zakonitosti trga delovne sile (Kroflič, 1998). Študije o ekonomskih učinkih rehabilitacije ugotavljajo, da z nekaterimi ukrepi, kot je prekvalifikacija ali subvencija plače, postane z ekonomskimi merili nezaposljiv invalid zopet zapos-

ljiv oziroma se njegov položaj na trgu delovne sile izboljša in tako postane zanimiv tudi za delodajalce (Drobnič, 1995). Da bi se osebe s posebnimi potrebami lažje integrirale v delovni proces in v normalno socialno okolje nasploh, moramo še naprej vzpodbujati različne ukrepe oziroma ravnanja, ki jim bodo omogočala aktivno vključevanje in izenačene možnosti v družbi.

6. Literatura

Galeša, M. (1995). *Specialna metodika individualizacije*. Radovljica: Didakta.

Galeša M. (ur.) (1996). *Standardna pravila OZN za izenačevanje možnosti invalidov*. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za invalide.

O'Brien, J., Forest, M. (1998). *Akcija vključevanja: Kako pomagati šolam pri vključevanju otrok s posebnimi potrebami v redne oddelke*. Ljubljana: Sonček - Zveza društev za cerebralno paralizo Slovenije.

Preželj, B., Svetlik, I. (1992). *Zaposlovanje: perspektive, priložnosti, tveganja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Soldo, N. (1986). *Odgojno-obrazovna integracija djece s tjelesnom invalidnosti*. Zagreb: Mladost.

Šučur, Z. (1997). Integracija i inkluzija – sličnosti i razlike. *Defektologica Slovenica*, 5 (3), s. 7-17.

Uršič, C., Drobnič, J. (1995). *Zaposlovanje invalidov - Primerjava politik koncepcij in ukrepov*. Ljubljana: Inštitut RS za rehabilitacijo Ljubljana.

Uršič, C., Zupan, A. (1998). *Skupaj smo močnejši: Iskanje skupnega jezika med stroko, politiko in invalidi*. Ljubljana: Inštitut RS za rehabilitacijo.

Strokovni članek, prejet decembra 1999.

